

помогу для організації правовідновлювальної роботи та захисту прав потерпілих від злочинів,

Список літератури: 1. Квашиш В.Е., Вавилова Л.В. Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений: Монография. М., 1996. 2. Безопасность человека и преступность: Международная научно-практическая конференция // Государство и право. 1995. № 12. 3. Квашиш В.Е. Основы виктимологии. Проблемы защиты прав потерпевших от преступлений. М., 1999. 4. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. М., 1997. 5. Криминология: Словарь-справочник / Сост. Х.-Ю. Кернер – 4-е изд. Справочника Эгона Рессмана по криминологии для практикующих криминалистов / Отв. ред. перевода на русский язык д.ю.н, академик АИ.Долгова. М., 1998. 6. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. Спб., 2002. 7. Шестаков Д.А. Криминология: Краткий курс. Преступность как свойство общества. Спб., 2001. 8. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 10. Ст.70. 9. Джужа О.М. Віктимологія – комплексна соціальна дисципліна // Науковий вісник Національної Академії внутрішніх справ України: Науково-теоретичний журнал. 1998. № 3. 10. Конституція України, 1996. Ст.1,8. 11. Про міліцію: Закон України від 20.12. 1991 // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 4. Ст.20. 3 наст.зм. 12. The Oxford hand book of criminology. Second edition / edited by M.Maquire, R.Morgan, R.Reiner. Oxford, 1997. 13. Лихолоб В.Г., Филонов В.П., Коваленко О.И., Михайлов А.Е.: Криминология: Учебник (для учебных заведений МВД Украины) / Под ред. В.Г.Лихолоба и В.П.Филонова. К.-Донецк, 1997. 14. Криминологія і профілактика злочинів: Курс лекцій у двох книгах. Загальна частина / Александров Ю.В., Гаврилишин А.П., Лихолоб В.Г. та ін. К., 1996. 15. Музыченко П.П., Долматова Н.И. История государства и права Украины в вопросах и ответах. Ч.1. X., 2001. 16. Гуренко М.М., Калиновський В.С., Мирошніченко В.І., Свистунов В.В., Трет'якова Т.А., Трофанчук Г.І. Історія держави та права України (в схемах): посібник. К., 1995. 17. Шнайдер Г.Й. Криминология: Пер. с нем. / Под общ. ред. и с предисл. Л.О.Иванова.М., 1994. 18. Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»: Закон України від 10.07.2003 р. № 1104-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 6. Ст.39. 19. Bash, C. New Directions from the Field: Victims' Rights and Services for the Twenty-First Century, Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office for Victims of Crime // <http://www.Victimology.NI/onlpub/literature/litinternet.Html>. 20. Гошовський М.І., Кучинська О.П. Потерпілий у кримінальному процесі України. К., 1998. 21. Practical ways to crack crime: The family guide. London, 1991. 22. Натали. Февраль '2003. 23. What every police officer should know about crime prevention. Stockholm, 1995.

Надійшла до редколегії 27.05.04

Д.В. Пашнєв

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ ЗБИРАННІ ТА ДОСЛІДЖЕННІ СЛІДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЕНІ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У наш час комп'ютерні системи містять в собі нові, дуже досконалі можливості для невідомих раніше правопорушень, а також для скоєння традиційних злочинів, але нетрадиційними засобами. В поле зору вчених,

що займаються цими проблемами, потрапляють не тільки злочини, безпосередньо пов'язані з комп'ютерами, але й такі злочини, як шахрайство з банківськими платіжними картками, злочини у сфері телекомунікацій (шахрайство з оплатою міжнародних телефонних переговорів), незаконне використання банківської мережі електронних платежів, програмне «піратство», шахрайство з використанням ігрових автоматів та багато інших.

Ця тенденція вимагає з криміналістичної точки зору вміщати в поняття злочинів, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій, які в більшості українських і закордонних досліджень називають «комп'ютерними», всі злочини, елементами механізму вчинення яких стали засоби комп'ютерних технологій, що внаслідок цього містять сліди злочину.

Практика показує, що провадження у кримінальних справах про комп'ютерні злочини має значні труднощі. Аналіз статистики порушення кримінальних справ за статтями розділу XVI КК України (ст.ст. 361–363) та рішень у них за матеріалами УІТ МВС України на травень 2004 р. дав наступні результати. Всього на території України з 1997 р. порушено 146 кримінальних справ, з яких направлено до суду – 58, закрито – 47, припинено – 38. Основні підстави закриття справ: п. 2 ст. 6 КПК України – за відсутністю ознак злочину (19 з 47); ст. 100 КПК України – у зв'язку з незаконністю порушення (10 з 47). Підстави припинення: п. 3 ст. 206 КПК України – не встановлена особа злочинця (33 з 38); п. 1. ст. 206 КПК України – місцезнаходження обвинуваченого не встановлено (5 з 38).

Ці цифри, на нашу думку, говорять самі за себе – вони прямо вказують на труднощі доказування у таких справах. Під час інтерв'ювання практичних працівників слідства, оперативних та експертних підрозділів МВС автор прийшов до висновку, що серед них панує думка, що більшість комп'ютерних злочинів розкрити взагалі неможливо, оскільки вони стикаються з проблемами не тільки у виявленні криміналістично значущої комп'ютерної інформації, але й в її фіксації, вилученні та дослідженні.

У зв'язку з вказаними проблемами запорукою успішного розкриття і розслідування комп'ютерних злочинів, судового розгляду справ є, в першу чергу, ефективне використання спеціальних знань.

Спеціальні знання – це наукові, технічні і інші, зокрема криміналістичні, професійні знання, одержані в результаті навчання, і навички, набуті у процесі роботи в певних галузях практичної діяльності, що використовуються сумісно з науково-технічними засобами при пошуку, виявленні, вилученні і дослідженні слідів злочину з метою отримання доказової і орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у кримінальних справах [1, с. 12].

Спеціальні знання при розслідуванні комп'ютерних злочинів складають відомості з таких галузей знань як: електроніка, електротехніка, інформаційні системи і процеси, радіотехніка і зв'язок, обчислювальна техніка (зокрема програмування) і автоматизація [2, с. 118].

На питаннях застосування спеціальних знань при розслідуванні комп'ютерних злочинів зупинялися при розробці методики розслідування Біленчук П.Д., Вехов В.Б., Крилов В.В., Мещеряков В.А., Козлов В.Е., Сал-

тевський М.В., Шурухнов Н.Г. та ін. автори. Спеціальні роботи з питань комп'ютерно-технічної експертизи належать Россинській О.Р. та Усову А.І.

Аналіз вказаного матеріалу засвідчив, що на даний момент розроблені основи тактики залучення спеціаліста, тактики призначення і основи проведення комп'ютерно-технічної експертизи, методичного її забезпечення. Проте існує ряд як теоретичних, так і практичних проблем, особливо в питаннях застосування спеціальних знань при проведенні слідчих дій. Найчастіше ці проблеми пов'язані із слідами злочинів, що зберігаються на носіях інформації засобів комп'ютерної техніки. На ці проблеми та можливі шляхи їх подолання автор вирішив звернути увагу в даній статті.

Форма використання спеціальних знань суб'єктом доказування (дізнавачем, слідчим, прокурором, судом) визначається з урахуванням: процесуального становища обізнаної особи (експерт, спеціаліст та ін.), цілі застосування (пошук, виявлення, вилучення чи дослідження слідів злочину), значення (доказового або орієнтуючого) одержаних результатів. У виборі форми вживання спеціальних знань у процесі доказування пріоритетним, безумовно, є процесуальне значення результатів їх використання.

Чинний кримінально-процесуальний закон пов'язує використання спеціальних знань і навичок у вирішенні питань, що виникають при провадженні у справі, перш за все з призначенням експертизи (ст. 75 КПК) і участю спеціаліста при проведенні слідчих дій (ст. 128–1 КПК).

Стосовно суб'єкта доказування можливі дві форми використання спеціальних знань: безпосередня і опосередкована.

Оскільки рівень знань слідчих, прокурорів і суддів у вказаних вище галузях не достатній у зв'язку зі складністю комп'ютерних технологій і різноманітністю спеціальних знань у цій області, слід зробити висновок, що суб'єктами застосування спеціальних знань при розслідуванні комп'ютерних злочинів в основному мають бути спеціаліст і експерт, а суб'єкт доказування лише опосередковано бере участь в цьому.

Залежно від доказового значення результати застосування спеціальних знань експертом і спеціалістом діляться на дві основні форми – процесуальну і непроцесуальну. При розслідуванні комп'ютерних злочинів спеціальні знання застосовуються в обох формах.

Спеціаліст як процесуальна фігура бере участь у проведенні слідчих дій, і тоді його допомога та її результати фіксуються в протоколі і набувають значення доказів. При проведенні перевірочних і попередніх досліджень та наданні консультаційної допомоги результати його допомоги мають значення для порушення кримінальної справи і ходу розслідування, але не є доказами у справі.

Залучення спеціаліста – право слідчого, а не обов'язок. Виняток становлять слідчі дії, при проведенні яких законом імперативно вказана участь спеціалістів конкретного профілю. Список таких слідчих дій вичерпний, і в законі немає вказівки на обов'язковість залучення спеціаліста при роботі із засобами комп'ютерної техніки. Проте стосовно розслідування комп'ютерних злочинів однозначно існує необхідність обов'язкового залучення спеціаліста при проведенні слідчих дій, і більшість дослідників у цій сфері схо-

диться на цій думці, ґрунтуючись на вимогах практики [напр.: 2, с. 68; 3, с.206; 4, с. 181]. Тому необхідно рекомендувати обов'язкову участь спеціаліста при проведенні слідчих дій у комп'ютерних злочинах аж до законодавчого закріплення такої рекомендації.

Єдиних критеріїв, на основі яких слід викликати спеціалістів для участі в слідчих діях, не розроблено. Залучаючи спеціаліста, слід керуватися принципом практичної доцільності, під яким розуміється оптимальне використання спеціальних знань і практичних навичок для отримання максимальної доказової і орієнтуючої інформації із слідів злочину. Законом до спеціаліста пред'являється дві основні вимоги: незацікавленість в результаті справи і компетентність, тобто володіння тими спеціальними знаннями і навиками, які необхідні при проведенні конкретної слідчої дії.

При розслідуванні комп'ютерних злочинів виникають певні труднощі пошуку, підбору спеціаліста в рамках цих вимог. З вимоги незацікавленості в результатах справи витікає неможливість залучення як спеціаліста осіб з числа співробітників інженерно-технічних підрозділів потерпілих організацій. Дотримання вимоги компетентності істотно ускладнюється. Високі темпи розвитку комп'ютерних технологій, велика різноманітність програмних і технічних засобів невідповідні можливостям пізнання однієї людини.

У сфері комп'ютерних технологій дослідники чітко спеціалізуються. Найчастішим критерієм спеціалізації служить певна операційна система, спеціальними пізнаннями з обслуговування (застосування) якої володіє той або інший спеціаліст.

Найчастіше спеціалісти залучаються з числа:

- співробітників експертних підрозділів всіх рівнів і різної відомчої належності;
- компетентних працівників контролюючих органів;
- представників науково-дослідних і педагогічних установ, що володіють глибокими знаннями у сфері комп'ютерних технологій;
- приватних осіб, що не належать до штатів яких-небудь офіційних структур, але за родом діяльності володіють необхідними спеціальними знаннями.

На даний момент в структурах НДЕКЦ МВС України тільки формуються підрозділи, що займаються проведенням комп'ютерно-технічних експертиз (КТЕ) – підрозділи експертиз з інтелектуальної власності і комп'ютерних технологій. В структурі НДЕКЦ ГУ МВС України в АР Крим на 2004 р. тільки один спеціаліст одержав допуск на проведення даного роду експертиз (спеціальність 10.9. «комп'ютерно-технічні дослідження» – «Дослідження агрегатів, програмного забезпечення ЕОМ, електронної побутової техніки»). Наскільки відомо автору, в штатах МВС України таких спеціалістів одиниці. Набагато більше їх у НДІСЕ Міністерства юстиції України, проте це інше відомство і звернення практичних працівників МВС в ці підрозділи для проведення КТЕ пов'язано, за їх словами, з рядом труднощів. В першу чергу вони пов'язані з тим, що в НДІСЕ ці дослідження дорого коштують, а порядок розрахунків складніший, ніж з НДЕКЦ МВС. Тому їм доводилося звертатися до осіб з технічною освітою, зв'язаних за

родом діяльності з комп'ютерними технологіями. А компетентність таких осіб іноді перевірити важко.

Можна порекомендувати практичним працівникам підбирати спеціаліста по мірі виникнення проблем, конкретних питань, які він може вирішити на основі своїх знань. Тобто слід чітко поставити задачу перед фахівцем з вказівкою:

- операційної системи, в середовищі якої було вчинено злочин;
- програмного забезпечення, яке імовірно встановлене на засобі комп'ютерної техніки – об'єкті майбутнього дослідження;
- технічного забезпечення, що потрапило в сферу розслідування;
- мережевого обладнання і програмного забезпечення.
- конкретних питань, які цікавлять слідство.

Якщо фахівець упевнений, що зможе надати допомоги слідству, то слід залучити його.

Всю інформацію щодо програмного і технічного забезпечення суб'єкт розслідування і спеціаліст може одержати з традиційних джерел:

- документація до техніки і програмних продуктів;
- матеріалів допиту осіб, відповідальних за дану комп'ютерну систему, і її користувачів;

– візуального поверхневого огляду техніки і навколишнього оточення, сприйняття інформації на екрані дисплея засобу комп'ютерної техніки, включеного на момент виявлення.

При використанні допомоги спеціаліста існує ряд обмежень.

По-перше, в протоколі фіксуються тільки такі пов'язані зі збиранням доказів відомості і встановлені в результаті застосування спеціальних знань факти, які *очевидні для всіх учасників слідчої дії: понятих, обвинуваченого, потерпілого і т.і.* Лише в цьому випадку виявлені факти мають доказове значення.

По-друге, методичні обмеження, що накладаються на роботу спеціаліста, обумовлені використанням таких засобів, які при пошуку і вилученні слідів *не приводили б до знищення і псування цих та інших слідів, та не робили б неможливим подальше їх експертне дослідження.*

Якщо передбачається, що спеціаліст може вийти за рамки цих обмежень при наданні допомоги слідству, то слідчий зобов'язаний призначити судову експертизу. Тобто ці обмеження служать своєрідною межею між компетенцією спеціаліста і експерта. Але вони набувають критичного характеру при розслідуванні комп'ютерних злочинів.

Сліди, що зберігаються на машинних носіях засобу комп'ютерної техніки, приховані від безпосереднього сприйняття, процедури, спрямовані на їх виявлення та надання їм загально прийняттого вигляду також неочевидні для учасників слідчої дії, а особливо для понятих. Більшість з вказаних нами дослідників цих проблем пропонують залучати у якості понятих осіб, що володіють знаннями у галузі комп'ютерних технологій і здатні адекватно сприймати і розуміти дії спеціаліста. Але як визначити достатній рівень кваліфікації понятого? На практиці можливо підшукування постійних понятих для даної категорії справ достатньої кваліфікації, але поряд з не-

прийнятністю законом такої ситуації (постійно треба перевіряти незаінтересованість у справі), слід звернути увагу на наступне. З підбором таких понятих виникне та ж проблема, що й зі спеціалістом – як оцінити рівень його знань. І якщо залучати у якості понятих осіб з рівнем знань спеціаліста, що бере участь у слідчій дії, то ми фактично залучаємо до участі в слідчій дії трьох спеціалістів, що недоцільно, і заміщаємо, таким чином, функції понятого функціями спеціаліста. Ця проблема ще потребує свого вирішення.

Дотепер серед дослідників проблем комп'ютерної злочинності немає однозначної думки з приводу відмежування обов'язків спеціаліста від обов'язків експерта при роботі з комп'ютерними доказами.

Різні автори цю межу проводять по-різному. Одні допускають різні маніпуляції із засобами комп'ютерної техніки і комп'ютерною інформацією на місці події [4; 5; 6], інші допускають тільки виключення, вилучення комп'ютерної техніки і носіїв комп'ютерної інформації і призначення експертизи, оскільки будь-які дослідницькі дії на місці можуть випадково внести зміни в носій слідів – речовий доказ, а тому неприйнятні для застосування в ході проведення слідчої дії [3; 7].

Останні пропонують обмежити функції спеціаліста виявленням, фіксацією, вилученням носіїв доказів і здійсненням довідково-консультаційної діяльності і визнати за один з основних процесуальних способів отримання доказів у даній категорії справ судову експертизу засобів комп'ютерної техніки, документів і іншої інформації на машинних магнітних носіях [7].

Проте таке обмеження дій спеціаліста, на наш погляд, має й іншу сторону.

По-перше, на фіксацію, вилучення засобів комп'ютерної техніки, призначення і проведення експертизи потрібен час (наприклад, в НДЕКЦ МВС експертиза проводиться в термін 15 днів, а складні дослідження – в місячний), якого цілком вистачить зловмисникам, щоб знищити всі інші сліди і зникнути. Тому доцільно розслідувати такі злочини по «гарячих слідах».

Сліди в одному комп'ютерному засобі можуть вказати на інші носії слідів цього ж злочину, які одразу потрібно оглядати і фіксувати. Це частіше відбувається у разі здійснення злочину по мережі, але зустрічається і при інших злочинах. Наприклад, при виготовленні і розповсюдженні порнографії, на носії комп'ютерної інформації можуть знаходитися не тільки самі порнографічні матеріали, що буде фактично підставою для порушення кримінальної справи, але інформація про канал збуту даного матеріалу (адреси сайтів, номери телефонів провайдерів, відомості про розповсюджувачів і т.д.), яку негайно потрібно використовувати, оскільки часу на знищення компрометуючої комп'ютерної інформації, закриття сайту і приховання та знищення інших слідів зловмисникам потрібно дуже мало.

По-друге, часто немає очевидних підстав для порушення кримінальної справи. Достатні дані в більшості випадків здійснення злочину можуть з'явитися тільки після виявлення слідів в комп'ютерній техніці, тому порушити справу і призначити експертизу неможливо.

Єдиним, принаймні, не забороненим законом і навіть передбаченим нормативними підзаконними актами [8, п. 5.3.] способом подолання даної

проблеми є проведення попередніх досліджень. На стадії порушення кримінальної справи їх частіше називають перевірочними.

Задача перевірочних досліджень – виявлення матеріальних ознак злочину, пряма вказаних в нормі кримінального закону.

Метою попередніх досліджень слідів злочину на відміну від перевірочних є негайне отримання орієнтуючої інформації, що використовується для висунення слідчих і розшукових версій про напрями пошуку злочинця за гарячими слідами, об'єктів, що залишили сліди на місці події, для відмежування кола об'єктів, що перевіряються, визначення вигляду, класу знайдених предметів, речовин, матеріалів, з'ясування механізму і обставин скоєного злочину та ін. [1, с. 55].

Предмет перевірочних і попередніх досліджень повністю поглинається предметом відповідного роду (виду) судової експертизи. В обох видах досліджень вивчаються одні й ті ж об'єкти – речові носії інформації. Збіг предмета і об'єктів дослідження обумовлює вживання однакових методів, прийомів і технічних засобів, тобто всього того, що визначає методику дослідження. Проте до методів, що використовуються в ході перевірочних досліджень, пред'являються більш суворі вимоги, пов'язані з необхідністю збереження властивостей і параметрів об'єктів для їх подальшого експертного дослідження.

Дотримання цієї вимоги також є проблемою. Зараз відсутні науково розроблені, відповідним чином затверджені і сертифіковані методики і техніко-криміналістичні засоби (особливо програмні) збирання та дослідження слідів злочинів на носіях комп'ютерної інформації, які б відповідали загальним вимогам до методів і засобів проведення судових досліджень. Питання їх складу, функціональності, вимог до них, розробки і упровадження – тема окремого дослідження. На наш погляд, рішення цієї проблеми повинне прийти з розвитком основного виду судової експертизи по даній категорії справ – комп'ютерно-технічної експертизи, і окремо не руйнуючих методів дослідження. Якщо будуть розроблені методи та засоби, застосування яких гарантовано залишить комп'ютерний носій слідів незмінним, тоді, на наш погляд, з'явиться можливість застосування їх при проведенні слідчих дій з занесенням результатів у протокол.

Особливо хотілося б звернути увагу на той факт, що відомості про процес, засоби, методи і результати перевірочних досліджень, що проводяться фахівцем у стадії порушення кримінальної справи, та інших попередніх досліджень в кримінальній справі фактично відсутні, оскільки довідка спеціаліста не додається до справи і не враховується при доказуванні. Тобто виникає така ситуація, коли деяка частина дій, які проводилися із засобом комп'ютерної техніки до проведення експертизи, фактично приховується від суду і учасників процесу. Хоча навіть щонайменша помилка або необережність спеціаліста може привести до зміни оригінального носія комп'ютерної інформації.

Багато дослідників-криміналістів бачать два виходи: унесенні змін у кримінально-процесуальний закон про можливість проведення експертизи до порушення кримінальної справи або у наданні результатам попередньо-

го дослідження сили доказу [2, с. 84–85]. Законодавчій дозвіл проведення експертизи до порушення кримінальної справи унеможливить описану вище ситуацію, а додання матеріалів попередніх досліджень до кримінальної справи дасть можливість хоча б оцінити методи та засоби їх проведення на предмет дотримання необхідних вимог процесуального закону.

Щодо особливостей експертного дослідження засобів комп'ютерної техніки, то у одній з попередніх робіт автор вказав на доцільність проведення комп'ютерно-технічної експертизи на місці знаходження комп'ютерної техніки [9].

Таким чином, застосування спеціальних знань при розслідуванні комп'ютерних злочинів пов'язано з такими особливостями:

1. Однозначна необхідність залучення спеціаліста при проведенні слідчих дій.

2. Обмеження рамок роботи спеціаліста у зв'язку з відсутністю на даний час відповідних наукових методів і сертифікованих програмних засобів по роботі з комп'ютерними доказами.

3. Труднощі пошуку і відбору компетентних фахівців для участі в слідчих діях.

4. Нemoжливiсть призначення експертизи до порушення кримінальної справи і необхідність проведення перевірочних і попередніх досліджень у зв'язку з неочевидністю комп'ютерних доказів.

5. Необхідність призначення експертизи на місці виявлення засобів комп'ютерної техніки.

Через ці особливості доцільно порекомендувати наступні варіанти застосування спеціальних знань залежно від ситуації:

1. За наявності достатніх підстав для порушення кримінальної справи слідчим призначається судова експертиза прямо на місці знаходження засобів комп'ютерної техніки.

2. За відсутності явних підстав і наявності достатніх даних для припущення про знаходження ознак злочину в комп'ютерній інформації – проводяться перевірочні дослідження одразу на місці для порушення кримінальної справи, виявляються всі носії слідів злочину, а потім призначається експертиза.

3. При неможливості проведення судових досліджень на місці виявлення засобів комп'ютерної техніки – проводиться вилучення засобу комп'ютерної техніки за допомогою спеціаліста для експертного дослідження в лабораторних умовах.

Оптимальне рішення на даному етапі боротьби з комп'ютерною злочинністю може бути наступним. Слід залучати до участі в слідчій дії як спеціаліста особу, що має допуск до проведення комп'ютерно-технічної експертизи, яка почне дослідження комп'ютерної техніки на місці її знаходження і, якщо виявляться ознаки злочину, що дадуть змогу слідчому чи дізнавачу підставити порушити справу та назначити експертизу, продовжить його і викладе результати дослідження вже у висновку експертизи. По ходу дослідження експерт повинен одразу повідомляти особі, яка призначила

експертизу, орієнтуючу інформацію для подальшого збирання носіїв слідів розслідуваного злочину.

Список літератури: 1. Щербаковський М.Г. Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Х., 1997. 2. Россинская Е.Р., Усов А.И. Судебная компьютерно-техническая экспертиза. М., 2001. 3. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования. Воронеж, 2002. 4. Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. М., 2002. 5. Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А.Седовой, А.А. Эксархопуло. СПб., 2001. 6. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации. / Под ред. Н.Г.Шурухнова. М., 1999. 7. Яковлев А.Н. Теоретические и методические основы экспертного исследования документов на машинных магнитных носителях информации: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Саратов, 2000. 8. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України. Затверджено Наказом МВС України від 30.08.99 № 682. 9. Пашнев Д.В. Особливості виявлення і фіксації криміналістично значимої комп'ютерної інформації при розслідуванні злочинів // Право і безпека. 2003. №1.

Надійшла до редколегії 01.07.04

В.М. Ревака

УЧАСТЬ ФАХІВЦЯ У ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ СЛІДЧОГО, ФАХІВЦЯ Й ЕКСПЕРТА

Формування і розвитку правової держави, забезпечення прав та волевияву людини, відповідальності держави перед громадянами і громадян перед суспільством нерозривно пов'язано зі зміцненням правової основи держави і громадського життя, з неухильним дотриманням законності, підвищення рівня боротьби зі злочинністю. Судово-правова реформа, здійснювана в Україні, повинна привести судову систему, а також усі галузі прав у відповідність з Конституцією і тими соціально-економічними змінами, що мають місце у суспільстві [1, с.3].

У наш час юристу як ніколи потрібні сила, воля, мудрість, мужність та знання, щоб розумно відповідати добром на добро й справедливості на зло. Необхідно працювати над собою, оволодівати юридичним досвідом, учитись мистецтву роботи з доказами для пізнання істини та захисту прав і свобод людини [2, с.3].

У процесі розслідування кримінальних справ часто виникає необхідність у дослідженні речових доказів, виявлених як на місці здійснення злочину, так і добутих у ході досудового слідства. Питання про розмежування компетенцій слідчого, фахівця й експерта в такому дослідженні не завжди знаходить правильне практичне рішення. Не узгоджуються з процесуальним законом і тероретичні аспекти цього питання в криміналістичній літературі.

У ст. 78 проекту нового КПК зазначено, що «фахівцем є незаінтересована в справі особа, що має відповідну освіту, або володіє науковими, технічними чи іншими спеціальними знаннями чи навиками, використовуючи які надає особі, що здійснює дізнання, слідчому, чи суду чи судді допомогу у